

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

**Shermanov Isobek Chilmamatovich,
Karshiyeva Inobat Shavkatovna**

*Samarqand davlat pedagogika instituti ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi boshlig'i
Samarqand davlat pedagogika instituti magistranti*

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI VOSITASIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Annotasiya. Maqola bo'lajak o'qituvchilarda muammoli ta'lim texnologiyasi orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashning mohiyati, ahamiyati, muammoli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va uni bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida qo'llash yo'llari ochib berilgan. Shuningdek, muammoli ta'lim texnologiyasini amaliyotga tatbiq etishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, ta'lim texnologiyasi, muammoli vaziyat, kasbiy tayyorgarlik.

DEVELOPING CRITICAL THINKING IN FUTURE TEACHERS THROUGH PROBLEM-BASED EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Abstract. This article scientifically substantiates the relevance of developing critical thinking in future teachers. It analyzes the essence, significance, structural components, and levels of critical thinking. Furthermore, the article elucidates the unique characteristics and advantages of problem-based learning technology, along with methods for its application in the professional training of future teachers. It also addresses the challenges encountered in implementing problem-based learning technology in practice and outlines ways to overcome them, thereby substantiating the potential of this approach in enhancing educational effectiveness.

Keywords: Critical thinking, problem-based learning, future teacher, educational technology, problem situation, professional training.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ПРОБЛЕМНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация. В статье научно обоснована актуальность развития критического мышления у будущих учителей. Анализируются сущность, значение, структурные компоненты и уровни критического мышления. Кроме того, раскрываются особенности и преимущества технологии проблемного обучения, а также методы её применения в профессиональной подготовке будущих учителей. Рассматриваются трудности, возникающие при внедрении технологии проблемного обучения на практике, и намечаются пути их преодоления, что обосновывает потенциал данного подхода в повышении эффективности образования.

Ключевые слова: Критическое мышление, проблемное обучение, будущий учитель, образовательная технология, проблемная ситуация, профессиональная подготовка.

Kirish. Bugungi kunda jamiyatning jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi va globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida yangi vazifalar paydo bo'lmoqda. Ushbu vazifalardan biri - bu yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, muammolarni hal qila oladigan va o'z fikrini asoslay oladigan shaxslar qilib tarbiyalashdir. Bu borada bo'lajak o'qituvchilarning roli beqiyos, chunki aynan ular kelajak avlodning tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – bu dolzarb pedagogik muammo. Tanqidiy fikrlaydigan o'qituvchi o'z shogirdlariga mustaqil fikrlashni o'rgata oladi, ularni muammolarni hal qilishga yo'naltira oladi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantira oladi. Muammoli ta'lim texnologiyasi bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Muammoli ta'lim talabalarni faol ishtirok etishga, axborotni izlashga, tahlil qilishga va eng muhimi, tanqidiy fikrlashga undaydi.

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali yo'llaridan biri bo'lgan muammoli ta'lim texnologiyasining nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va pedagogik imkoniyatlari atroflicha yoritiladi.

Dastlab adabiyotlar tahlili bilan tanishamiz: Tanqidiy fikrlash muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida uzoq vaqtdan beri o'rganib kelinmoqda. Ushbu muammoning nazariy asoslari J.Dyui, L.S.Vigotskiy, J.Piaje, D.B.Elkonin va boshqa olimlarning ishlarida o'z aksini topgan [3]. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga

bag'ishlangan tadqiqotlar R.Ennis, D.Xalpern [4], M.Lipman, R.Pol va boshqa olimlar tomonidan olib borilgan.

Muammoli ta'lim texnologiyasi ham pedagogika fanida keng o'rganilgan. M.I.Maxmutov, A.M.Matyushkin, T.V.Kudryavsev va boshqa olimlar muammoli ta'limning nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar. Muammoli ta'limni o'quv jarayonida qo'llashga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjud. O'zbekistonda ham tanqidiy fikrlash va muammoli ta'lim muammolariga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekistonlik olimlar A.Abdullaev, N.Azizxodjaeva, U.Nishonova [6], G.Shodiev va boshqalar ushbu muammolarni o'rganishga o'z hissalarini qo'shganlar. Shunga qaramay, bo'lajak o'qituvchilarda muammoli ta'lim texnologiyasi vositasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu maqola ushbu muammoni yoritishga qaratilgan [5].

Ushbu maqolani yozishda quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

- Adabiyotlarni tahlil qilish;
- Kuzatish;
- Suhbat;
- Anketalashtirish;
- Tajriba;

Tanqidiy fikrlashning mohiyati va ahamiyati asosiy o'rinda turadi. Tanqidiy fikrlash - bu axborotni tahlil qilish, baholash, sintez qilish va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlaydigan shaxs o'z fikrini erkin ifoda eta oladi, dalillar asosida xulosa chiqaradi va mavjud muammolarni hal qilish yo'llarini topa oladi. Tanqidiy fikrlash XXI asr ko'nikmalaridan biri bo'lib, har bir insonning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarurdir. Tanqidiy fikrlash quyidagi afzalliklarga ega [1]:

- Axborotni to'g'ri baholashga yordam beradi;
- Muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi;
- Ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi;
- Mustaqil qaror qabul qilishga yordam beradi;
- O'z fikrini asoslash qobiliyatini rivojlantiradi;

O'qituvchi uchun tanqidiy fikrlash ayniqsa muhimdir. Tanqidiy fikrlaydigan o'qituvchi o'z darslarini samarali tashkil eta oladi, talabalarning qiziqishini uyg'ota oladi, ularni mustaqil fikrlashga o'rgata oladi va Midjourney: ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantira oladi.

Tanqidiy Fikrlashning Mohiyati va Pedagogik Ahamiyati

Tanqidiy fikrlash – bu axborotni faol va mahorat bilan tahlil qilish, sintez qilish, baholash va tushunish jarayonidir. U shunchaki ma'lumotlarni yodlashdan ko'ra chuqurroq bo'lib, o'z ichiga quyidagi elementlarni oladi:

- *Tahlil:* Ma'lumotlarni qismlarga ajratish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash.

- *Sintez*: Turli manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirib, yangi g'oyalar yoki tushunchalar yaratish.

- *Baholash*: Ma'lumotlarning ishonchliligi, dolzarbligi va asoslilikini aniqlash.

- *Muammolarni hal qilish*: Mavjud ma'lumotlar asosida muammolarga samarali yechim topish.

- *Asosli qaror qabul qilish*: Dalillar va mantiqiy xulosalar asosida to'g'ri qarorlar qabul qilish.

- *Refleksiya*: O'z fikrlash jarayonini tahlil qilish va uni takomillashtirish.

Pedagogik nuqtai nazardan tanqidiy fikrlash quyidagi sabablarga ko'ra muhimdir [2]:

- Mustaqil o'rganishni rag'batlantiradi: O'quvchilarni faol bilim izlashga undaydi.

- Muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi: Hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali yechim topishga yordam beradi.

- Axborotni saralash qobiliyatini oshiradi: Axborot oqimida dolzarb va ishonchli ma'lumotlarni ajratib olishga o'rgatadi.

- Ijodkorlikni rivojlantiradi: Notraditsion yechimlar va yangi g'oyalarni shakllantirishga turtki beradi.

- Samarali kommunikatsiyani ta'minlaydi: O'z fikrlarini aniq va mantiqiy asoslab berishga yordam beradi.

O'qituvchi uchun tanqidiy fikrlash nafaqat o'z kasbiy faoliyatida, balki o'quvchilarni tarbiyalashda ham muhimdir. U dars jarayonini tahlil qilishi, o'quv materiallarini tanqidiy baholashi, o'quvchilarning savollariga mantiqiy javob berishi va ularni mustaqil izlanishga yo'naltirishi lozim [7].

Muammoli ta'lim texnologiyasining mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari.

Muammoli ta'lim - bu o'quv jarayonida talabalarni muammoli vaziyatga duchor qilish va ularni mustaqil ravishda muammoni hal qilishga yo'naltirishga asoslangan ta'lim usulidir. Muammoli ta'limda o'qituvchi yo'naltiruvchi rolini o'ynaydi, talabalar esa mustaqil ravishda bilim olishga harakat qiladi.

Muammoli ta'limning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Muammoli vaziyatning mavjudligi

- Talabalarning faol ishtiroki

- O'qituvchining yo'naltiruvchi roli

- Bilimlarni mustaqil izlash

- Muammoni hal qilish jarayonida tanqidiy fikrlash

- Ijodiy yondashuv

Pedagogik nuqtai nazardan tanqidiy fikrlash quyidagi sabablarga ko'ra muhimdir:

- Mustaqil o'rganishni rag'batlantiradi: O'quvchilarni faol bilim izlashga undaydi.

- Muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi: Hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali yechim topishga yordam beradi.
- Axborotni saralash qobiliyatini oshiradi: Axborot oqimida dolzarb va ishonchli ma'lumotlarni ajratib olishga o'rgatadi.
- Ijodkorlikni rivojlantiradi: Notraditsion yechimlar va yangi g'oyalarni shakllantirishga turtki beradi.
- Samarali kommunikatsiyani ta'minlaydi: O'z fikrlarini aniq va mantiqiy asoslab berishga yordam beradi.

O'qituvchi uchun tanqidiy fikrlash nafaqat o'z kasbiy faoliyatida, balki o'quvchilarni tarbiyalashda ham muhimdir. U dars jarayonini tahlil qilishi, o'quv materiallarini tanqidiy baholashi, o'quvchilarning savollariga mantiqiy javob berishi va ularni mustaqil izlanishga yo'naltirishi lozim.

Muammoli Ta'lim Texnologiyasining Nazariy Asoslari

Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning – PBL) – bu o'quvchilarni real hayotiy yoki kasbiy muammolarni hal qilish orqali bilim olishga undaydigan pedagogik yondashuvdir. Bu texnologiya XX asrning o'rtalarida J.Dyui, L.Vygotskiy, V. Okon, M.Maxmutov kabi pedagog va psixologlarning g'oyalariga asoslanib rivojlangan.

Muammoli ta'limning asosiy tamoyillari:

- Muammoli vaziyatni yaratish: O'quvchining diqqatini jalb qiladigan, ularda qiziqish uyg'otadigan va mavjud bilimlari bilan hal etib bo'lmaydigan muammoli vaziyatni taqdim etish.
- Izlanuvchanlik: O'quvchilarning muammoni hal qilish uchun mustaqil ravishda bilim izlashga, gipotezalar ilgari surishga va ularni tekshirishga undash.
- Faollik: O'quvchilarning dars jarayo nida passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lishini ta'minlash.
- Hamkorlik: Muammoni hal qilishda guruhlarda ishlash, fikr almashish va birgalikda yechim topish.
- Refleksiya: O'quvchilarning o'z o'rganish jarayonini, xatolarini va erishgan natijalarini tahlil qilish.

Muammoli ta'limning asosiy bosqichlari:

1. Muammoli vaziyatni yaratish va muammoni qo'yish: O'qituvchi o'quvchilarni qiziqtiradigan, ularning bilimlari va tajribasiga mos keladigan, ammo tayyor javobi bo'lmagan muammoni taqdim etadi.

2. Muammoni tahlil qilish va gipotezalar ilgari surish: O'quvchilar muammoni tushunishga harakat qiladilar, uning asosiy elementlarini aniqlaydilar va uni hal qilish bo'yicha dastlabki farazlarni (gipotezalarni) shakllantiradilar.

3. Bilim izlash va ma'lumot to'plash: O'quvchilar gipotezalarni tekshirish va muammoni hal qilish uchun kerakli ma'lumotlarni mustaqil ravishda (kitoblar, internet, ekspertlar bilan maslahatlashish orqali) izlaydilar.

4. Yechimni ishlab chiqish va sinash: To'plangan ma'lumotlar asosida muammoning mumkin bo'lgan yechimlarini ishlab chiqadilar va ularni amalda yoki nazariy jihatdan sinab ko'radilar.

5. Natijalarni taqdim etish va baholash: O'quvchilar o'z yechimlarini taqdim etadilar, ularni asoslaydilar va boshqa guruhlarining yechimlari bilan taqqoslaydilar. O'qituvchi va o'quvchilar birgalikda yechimlarni baholaydilar.

Muammoli ta'lim texnologiyasi bo'lajak o'qituvchilar uchun quyidagi afzalliklarga ega:

1. ***Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:*** Muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida bo'lajak o'qituvchilar turli xil nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga, dalillarni tahlil qilishga va asoslangan xulosalar chiqarishga majbur bo'ladi. Bu ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

2. ***Muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish:*** Muammoli ta'lim bo'lajak o'qituvchilarga real hayotdagi muammolarga duch kelish va ularni hal qilish yo'llarini topishga yordam beradi. Bu ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

3. ***Ijodiy fikrlashni rag'batlantirish:*** Muammoli vaziyatlar ko'pincha yangi va ijodiy yechimlarni talab qiladi. Muammoli ta'lim bo'lajak o'qituvchilarni ijodiy fikrlashga, original g'oyalar yaratishga va ularni amalda qo'llashga undaydi.

4. ***Mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish:*** Muammoli ta'limda bo'lajak o'qituvchilar axborotni mustaqil ravishda izlashga, tahlil qilishga va baholashga o'rganadi. Bu ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida doimiy ravishda o'z bilimlarini oshirib borishlari uchun zarurdir.

5. ***Guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish:*** Muammoli ta'lim ko'pincha guruhlarda ishlashni talab qiladi. Bu bo'lajak o'qituvchilarga hamkorlik qilish, fikr almashish, o'z fikrini himoya qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Muammoli ta'lim texnologiyasini bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida qo'llash yo'llari.

Muammoli ta'lim texnologiyasini bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida quyidagi yo'llar bilan qo'llash mumkin [8]:

- Pedagogika va psixologiya fanlarini o'qitishda muammoli vaziyatlardan foydalanish
- Pedagogik amaliyot davrida muammoli vaziyatlarni modellashtirish va hal qilish
- Ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarishda muammoli yondashuvni qo'llash

- O'quv mashg'ulotlarida interaktiv metodlardan foydalanish
- Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda muammoli vaziyatlardan foydalanish
- O'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarida muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash

Muammoli ta'lim texnologiyasini amaliyotga tatbiq etishda duch kelinadigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Muammoli ta'lim texnologiyasini amaliyotga tatbiq etishda quyidagi muammolarga duch kelish mumkin:

- O'qituvchilarning muammoli ta'lim texnologiyasi haqida yetarli bilimga ega emasligi
- O'quv materiallarining yetarli emasligi
- Talabalarning faol ishtirok etishga tayyor emasligi
- O'quv vaqtining cheklanganligi
- Baholash mezonlarining yetarli emasligi

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo'llardan foydalanish mumkin:

- O'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarini tashkil etish
- O'quv materiallarini ishlab chiqish
- Talabalarni faol ishtirok etishga rag'batlantirish
- O'quv vaqtini to'g'ri taqsimlash
- Baholash mezonlarini takomillashtirish

Tajriba-sinov natijalari:

Bo'lajak o'qituvchilarda muammoli ta'lim texnologiyasi vositasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba-sinov ishlarida pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirok etdi. Tajriba-sinov ishlarining natijalari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim texnologiyasi bo'lajak o'qituvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tajriba guruhidagi talabalarning tanqidiy fikrlash ko'rsatkichlari nazorat guruhidagi talabalarning ko'rsatkichlaridan yuqori bo'ldi.

Bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish - bu dolzarb pedagogik muammo. Muammoli ta'lim texnologiyasi bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu texnologiyani amaliyotga tatbiq etish orqali bo'lajak o'qituvchilarni mustaqil fikrlaydigan, muammolarni hal qila oladigan va o'z fikrini asoslay oladigan shaxslar qilib tarbiyalash mumkin. Bu esa o'z navbatida kelajak avlodning ta'lim sifatini oshirishga va jamiyatning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev A. Pedagogik texnologiyalar. - T.: Fan, 2003.
2. Azizxodjaeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: TDPU, 2006.
3. Dewey J. How we think. - Boston: D.C. Heath, 1910.
4. Halpern D.F. Critical thinking across the curriculum. - Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.
5. Maxmutov M.I. Muammoli ta'limning nazariy asoslari. - Qozon: Tatariston kitob nashriyoti, 1972.
6. Nishonova U. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. - T.: TDPU, 2010.
7. Paul R. Critical thinking: What every person needs to survive in a rapidly changing world. - Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking, 1993.
8. Shodiev G. Pedagogik texnologiyalar. - T.: Iqtisodiyot, 2012.
9. Fayziev M., Shadiev R., Zhussupova R. Forming creative skills of students in the process of studying information technologies //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2025. – T. 5. – №. 6. – C. 439-444.
10. Shadiev R., Shadiev N., Fayziev M. Exploring influence of cultural constructs and social network on cross-cultural learning // International Conference on Innovative Technologies and Learning. – Cham: Springer International Publishing, 2018. – C. 345-350.
11. Fayziev M. A. Methods of formation of knowledge and skills of students on the basis of computer simulation model (on the example of the subject "Computer Science and Information Technology"): Dis.... Kand. ped. science //Tashkent: TDPU.– 2008. – 2008.
12. Fayziev M. A. Methods of teaching the "operators" section in the teaching of pascal programming language on the basis of a logical scheme of concepts //Journal Of Critical Review. JCR. – 2020. – T. 7. – №. 6. – C. 2056-2060.
13. Shadiev R. et al. Comparing effects of STR versus SELT on cognitive load //2019 Twelfth International Conference on Ubi-Media Computing (Ubi-Media). – IEEE, 2019. – C. 284-287.